

De uitgestoken nek

De opvatting dat de economie een soort meccano-doos is en de welvaart een kwestie van 'social engineering' heeft niet veel aanhangers meer. Na dertig jaar sleutelen aan de maatschappelijke instituties is weliswaar veel bereikt, maar op essentiële punten is het resultaat nog steeds onder de maat. Immers, de economische groei ligt al jaren op een laag niveau en is ongevoelig geworden voor beleid. Bovendien is de werkloosheid groot en hardnekkig. Onder invloed van deze frustrerende ervaring wint de opvatting veld dat de economie een bijzonder gevoelig levend organisme is dat zich alleen gunstig ontwikkelt in zeer specifieke omstandigheden, die vrij goed worden beschreven in de veronderstellingen van de theorie van de volledig vrije mededinging. In ieder geval verschrompelt het wezen onder centrale sturing en bloeit het op als het in alle opzichten wordt blootgesteld aan marktprikkels.

De organisaties van werkgevers huldigen al vanouds een dergelijke opvatting van de economie. In de jaren zeventig, dat Den Uyl minister-president was en Groenvelt voorzitter van de Industriebond FNV, gaven zij luidkeels lucht aan hun bezorgdheid over het voortbestaan van de vrijheid van ondernemen, over het tornen aan de machtsverhoudingen in de ondernemingen en over de te geringe winstgevendheid als gevolg van voortdurend stijgende arbeidskosten en belastingen. In de strijd tegen sturing van de investeringsbeslissingen de vermogensaanwasdeling, de automatische prijscompensatie, de invoering en verhoging van het minimumloon en uitbreiding van de bevoegdheden van de ondernemingsraden groeide een sterke ondernemerslobby. Onder het motto 'meer markt, minder overheid' wees deze er onveranderlijk op dat alle pogingen tot 'social engineering' de welvaart meer schaden dan baten en de werkloosheid uiteindelijk alleen maar doen toenemen.

Sinds de ondernemer Lubbers in 1982 minister-president werd, ligt het overheidsbeleid meer in de lijn van de werkgevers. De arbeidskosten worden gematigd, de loonvorming zijn gedecentraliseerd, de groei van de overheidsuitgaven is beknot, de regelgeving ten aanzien van het bedrijfsleven enigszins gestroomlijnd, en van pogingen de investeringen van de ondernemingen in detail te sturen is geen sprake meer. Integendeel, ondernemers worden intensief betrokken bij de voorbereiding van het beleid in bijzondere adviescommissies. Sommige overheidsstaken – het arbeidsvoorzieningsbeleid en de uitvoering van de Ziektewet – staan op het punt te worden overgedragen aan de sociale partners. De meest gebruikte woorden in toespraken van leden van het kabinet zijn herstel van de marktwerking en terugtrekkende overheid. De meccano-doos is goed opgeborgen.

In de verdediging gedrukt is de vakbeweging, met name de FNV, de eerste helft van de jaren tachtig de enige voorstander gebleven van een meer dirigistische economische politiek gericht op vergroting van de werkgelegenheid. De pogingen om op centraal niveau inhoud te geven aan deze doelstelling door middel van afspraken over het omzetten van winst in werk monden echter uit in het ruilen van arbeidstijdverkorting voor loonmatiging. Tot duidelijke werkgelegenheids-groei heeft dit echter niet geleid. Dit resultaat verzwakte de aantrekkingskracht van de vakbeweging op potentiële leden, terwijl het met het ledental toch al niet goed ging. De gestaag afkalvende werkgelegenheid in de industrie, waar de organisatiegraad traditioneel hoog was, de lage organisatiegraad in de groeiende za-

kelijke dienstverlening, de geringe neiging van hoger opgeleiden, vrouwen, uitzendkrachten en deeltijdwerkers om zich te organiseren ondermijnen de vakbonden structureel. Met het oog op het voortbestaan van de vakbeweging is een nieuwe visie op taken en werkwijze noodzakelijk.

Die herbezinning is in volle gang getuige de recente discussienota van de FNV *Werken in 2000*. Deze nota markeert de overgang van de vakbeweging als sociale beweging naar de vakbeweging als belangenbehartiger. Om zoveel mogelijk mensen echt aan het werk te hebben in 2000, moet de economische groei omhoog. In een snel veranderende wereld kan groei alleen worden bereikt als ondernemingen snel thuisraken in nieuwe technieken, snel kunnen reageren op signalen uit de afzetmarkt en bovendien de produktiekosten goed beheersen. Dit vereist een platte organisatie met korte communicatielijnen naar de top en breed inzetbaar personeel. Dit soort arbeidsorganisaties kan afwisselend en verantwoordelijk werk met ruime ontplooiingsmogelijkheden bieden. Als bovendien de betrokkenheid van de werknemers bij de besluitvorming goed geregeld is, is het werknemersparadijs zo om en nabij bereikt. Bij het ontstaan van dit soort ondernemingen ziet de FNV-nota een vroedvrouwenrol weggelegd voor de vakbond, waarbij de bond de belangen van de werknemers in de gaten houdt en voorkomt dat werknemers worden opgezadeld met zaken als ongunstige afroepcontracten en een groot resultaatafhankelijk inkomensdeel.

Deze nieuwe taakopvatting strookt wonderwel met de organische visie op de economie, zoals die door werkgevers en regering wordt aangehangen. Toch geeft de FNV zich niet helemaal gewonnen voor deze opvatting. Om de extreem langdurige werkloosheid te bestrijden grijpt zij nog eens naar de meccano-doos: sociale partners en regering moeten gezamenlijk een plan ontwikkelen voor het garanderen van een volwaardige arbeidsplaats aan iedereen die langer dan drie jaar als werkzoekend staat ingeschreven. Ook wordt het idee geponeerd dat bij grote investeringsprojecten een aantal arbeidsplaatsen wordt ingeruimd voor de zwakste categorieën van arbeidsaanbod, etnische minderheden, vrouwen, jongeren en laag opgeleiden, die oververtegenwoordigd zijn in categorie langdurig werklozen.

Met deze voorstellen steekt de vakbeweging haar nek uit voor groepen die in het organische model pas aan bod komen als iedereen al is geweest. Dit laatste stukje sociale beweging van een vakbeweging die zich voor het overige bereid verklaart intensief mee te gaan denken met de ondernemers, wordt haar niet in dank afgenomen. Zonder acht te slaan op de knieval van de FNV voor het organische model reageerden de werkgeversorganisaties met een botte afwijzing. Langdurig werklozen kunnen alleen een baan krijgen als de prijs/kwaliteitsverhouding van hun arbeid de werkgevers bevalt. Met andere woorden, kom nog maar eens terug als je arbeidskosten flink onder die van een minimumloner liggen of als je de juiste vakopleiding hebt voltooid. Na vijf jaar flink in de watten te zijn gelegd door de overheid en met handtamme vakbeweging in het vooruitzicht was een wat minder bitse reactie menselijker geweest. Wellicht dat de christen Lubbers de ondernemers daar nog eens op kan wijzen.

W. Sietsma